

Finskans Historiska och Nutida Varieteter  
Merlijn de Smit  
10.2  
19:00-20:30  
F339

## URALILAINEN KANTAKIELI AJASSA JA PAIKASSA

Tietyn rekonstruoidun kantakielen sijoittamiseen aikaan ja paikkaan on olemassa seuraavat apuvälineet:

- 1) Lingvistinen paleontologia.
- 2) Kielikontaktitutkimus.
- 3) Yleiset periaatteet kielten ja kielikuntien leviämisestä.
- 4) Historiallisen kielitieteen ja arkeologian yhteensovittaminen.

### 1. LINGVISTINEN PALEONTOLOGIA

Lingvistisessä paleontologiassa katsellaan rekonstruoidun kantakielen sanastoa, ja yritetään päätellä sen avulla, millainen kulttuuri kantakielen puhujilla oli, millaisessa ympäristössä ne elivät, jne., ja yritetään sovittaa sen yhteen arkeologisen tutkimuksen kanssa.

Uralilaisen kantakielen sanasto ei kerro meille niin paljon sen aikaamisesta. Sanaston avulla voidaan päätellä, että ne olivat kivikautiset metsästäjä-keräilijät, jotka elivät hyvin viileällä seudulla (suom. *jää*, unkari *jg*). Sana *vaski* periytyy kantakielestä (unk. *vas* 'rauta'), muttei mitään muita rautaan tai metalliin viitattavia sanoja - on mahdollista, että *vaski* viittasi alun perin kallioperässä selaisenaan esiintyvään malmiin - hyvin tavallinen Ural-vuoristossa. Luultavasti keramiikka oli kantakielen puhujille tuttu - olihan niille *pata* (unk. *fazék*). Maanviljelyyn viittaavat sanat puuttuvat kokonaan - suomen esimuotoihin ne tulivat vasta suomalais-mordvalaisen kantakielen vaiheessa.

Uralilainen kantakielen sanasto kertoo meille kuitenkin jotain niiden puhujien paikasta. Uralilaisille hunaja (\**mete*, vrt. suomen *mesi*, mehiläinen, unk. *méz*) oli tuttu asia. Mehiläinen on kuitenkin tuntematon Siperiassa ja Aasiassa: tämä merkitsi, että uralilainen alkukoti oli Ural-vuoriston länsipuolella. Uralilaisissa kantakielessä esiintyi myös kaksi puunimitystä: *pinus abies* (suom. *kuusi*, nenetsi *xaady*) ja *pinus cembra* (komi *sus-pu*). Ensimmäinen ei esiinny paljon etelämmällä kuin Moskovan linja, toinen esiintyy Siperiassa, mutta vain hyvin pienellä alueella Euroopassa, Ural-vuoriston länsireunalla. Tämän lisäksi oli *siili* (unk. *sn*) uralilaisille tuttu. Siili ei esiinny Aasiassa, mutta Euroopassa hyvin pohjoisessakin. Tällaisten päätelmien avulla voidaan päätellä, että uralilai-

sen kantakieltä puhuttiin Itä-Euroopassa, luultavasti Ural-vuoriston läheisyydessä Volga- ja Kama-joen seudulla, siis nykyisten Udmurttien ja Marien alueilla.

Ongelmat: 1) tietysti rekonstruoitujen sanojen merkitys on aina epävarmaa. Vaikka puunnimitykset ja eläinnimitykset ovat hyvin vakaita, ei ole mahdotonta, että niiden merkitys muuttuu aikaa myöten. 2) jonkun tietyn sanan puuttumisesta ei voi tehdä varmoja perusteita. On joskus ajateltu, että koska 'meri'-sanat ovat useimmiten lainasanoja suomalais-ugrilaisissa kielissä (esim. suomen *meri* ; baltt. tai germ.), unkarin *tenger* ; turkk.) uralilaiset olisivat asuneet sisämaassa. Kuitenkin on mahdollista, että uralilaiset kutsuivat merta yksinkertaisesti *isovedeksi* tai *enovedeksi* ('enovesi', vrt. mokshamordva *ineved* 'meri').

## 2. KIELIKONTAKTITUTKIMUS

Uralilaisessa kantakielessä on mahdollisesti kanta-indoeurooppalaisia lainasanoja. Myöhemmissä kantakielen vaiheissa (suomalais-ugrilaisessa kantakielessä) esiintyy vanhat indo-arjalaiset lainasanat. Tämä merkitsee, että uralilainen kantakieli puhuttiin indo-eurooppalaisen kantakielen ja myöhempien indo-arjalaisten kielten lähellä, ja suurin piirtein samanaikaisestikin.

Tämä antaa vihjeitä sekä kantakielen aikaan että paikkaan:

1 - Uralilaisia kieliä alettiin vasta kirjoittaa 1000-luvun jälkeen, mutta indoeurooppalaisista kielistä on paljon vanhemmat kirjalliset jäänteet, nimenomaan heetti (1700 e.Kr., Anatoliassa), kreikka (1400 e.Kr.), ja sanskriitti (ennen 1000 e.Kr.). Nämä kielet ovat tietenkin lähempänä indoeurooppalaista kantakieltä kuin nykyiset - muttei kovin lähellä. Heetti ja kreikka olivat täyskasvuisia kieliä, eikä mitenkään indoeurooppalaisen kantakielen murteita. Tästä voidaan päätellä, että indoeuroopan kantakieli puhuttiin jo kauan ennen 2.000 e.Kr.

2- Indoeurooppalaisen kantakielen sijoittaminen ajassa ja paikassa on tehty varmemmilla perusteilla kuin uralilaisen kantakielen. Koska indoeurooppalaisessa kantakielessä esiintyy maanviljelyyn viittaavat sanat ja erityisesti hevoskulttuuriin viittaavat sanat, on ajateltu hyvin vahvilla perusteilla että sitä puhuttiin etelä-Venäjän aroilla, Dnieprin ja Volgan jokien välimaastossa. Tämä seutu oli niitä ensimmäisiä, jossa hevoskulttuuri syntyi - sitä ei ollut esim. Välimeren alueella.

3 - Tämän ja muun lingvistisen paleontologisen tutkimuksen perusteella ajatellaan, että indoeurooppalaista kantakieltä voidaan yhdistää arkeologiseen Sredny-Stog-kulttuuriin (4500-3500 e.Kr. Dnieprin ja Donin alajuoksulla) ja ns. Kurgan-kulttuuriin (3600-2200 e.Kr.). Vähän myöhemmin länsi-Eurooppaan levisi sotaisia nuorakeraaminen kulttuuri, jonka levittäjät olivat kai germaanien, balttien ja kelttien esi-isät.

4 - Indoeurooppalaiset lainasanat esiintyvät todennäköisesti uralilaisessa kantakielessä, mutta varmemmin vielä myöhemmässä suomalais-ugrilaisessa kantakielessä. Tästä voidaan päätellä että uralilainen kantakieli on vähän vanhempi kuin indoeurooppalainen kantakieli, ehkä n. 6.000 - 4.000 e.Kr. Sen sijoittaminen Itä-Eurooppaan Volgan ja Kaman seutuihin sopii yhteen oletettujen kielikontaktien indoeurooppalaisten kanssa - kanta-uralilaiset olivat kanta-indoeurooppalaisten pohjoiset naapurit.

### 3. YLEISET PERIAATTEET

On ajateltu, että kantakieli on sijoitettavaa siinä paikassa, jossa tytärikielien puhutaan eniten, ja niiden väliset erot olisivat suuremmat. Tämä on kuitenkin ongelmallista: voi hyvin olla, että on ollut monta uralilaisia kieliä, jotka ovat hävinneet jäljettömästi. Nykyinen tytärikielten 'painopiste' ei välttämättä vastaa aiempaa painopistettä. Mahdollista on sekin, että uralilainen kantakieli puhuttiin sellaisessa paikassa, jossa nyt ei lainkaan puhuta uralilaisia kieliä.

Uralilaisten kielten kannalta Volgan ja Kaman seutu on 'painokeskus': siellä puhutaan permiläiskielet, maria ja mordvaa, ja obinugrilaiset kielet ovat lähellä. Kuitenkin, Kuolan niemimaalla puhutaan saamea, karjalaa, komia ja nenetsia - ei kukaan esitä, että uralilaiset kielet olisivat Kuolan niemimaalta peräisin. Tällainen päättely on siis hyvin epävarmaa.

### 4. HISTORIAALLINEN KIELITIEDE JA ARKEOLOGIA

Usein kantakieltä yhdistetään tiettyyn arkeologiseen kulttuuriin - to. tiettyjen arkeologisten tunnusmerkkien (tekniikka, taide, hautamistapaat, rakennustyyppit) kompleksi. Tausta-ajatus on, että arkeologinen kulttuuri edustaa kielellisesti ja etnisesti yhtenäistä väestöä. Tämä on hyvin epävarma, joten pitää olla hyvin varovainen historiallisen kielitieteen ja arkeologisten kulttuurien yhteensovittamisessa.

Uralilaisen kantakielen jakautuminen tytärikieliin ja niiden leviäminen Itämeren alueelle ja myös Suomeen voi ehkä yhdistää kampakeraamiseen kulttuuriin, joka levisi Suomeen n. 4.000-3.000 e.Kr. Myöhemmin Itämeren alueelle saapui ns. vasarakirveskulttuuri, joka oli osana luultavasti indoeurooppalaista nuorakeraamista kulttuuria, n. 2.500-2.000 e.Kr. Vasarakirveskulttuuria edusti mahdollisesti germaanien ja balttien esi-isät.